

УДК 631.115.8:65.015.25

ЯКІЙ ОГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІЙ ФОРМІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА ВІДДАТИ ПЕРЕВАГУ

***О.В.Шебаніна**, кандидат фізико-математичних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет*

Розглянуто зміни у складі та ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств Миколаївської області. Їм дана відповідна оцінка і зроблено пропозиції щодо найбільш прийнятних у тому чи іншому випадку організаційно-правових форм підприємств.

Рассмотрены изменения в составе и эффективности функционирования сельскохозяйственных предприятий Николаевской области. Им дана соответствующая оценка и сделаны предложения по наиболее приемлемым в том или ином случае организационно-правовым формам предприятий.

У результаті проведеного в Україні реформування сільськогосподарських підприємств створено значну кількість різноманітних агроформувань ринкового спрямування, побудованих переважно на приватній власності на землю у сполученні з колективними формами організації праці. При цьому відбувся суттєвий перерозподіл земельних угідь між сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими та селянськими господарствами. Якщо у 1990 році сільськогосподарські підприємства використовували 93,5%, а населення — 6,5% аграрних угідь, то у 2003 році — відповідно 57,6% і 42,4%.

Необхідно вказати, що проблеми розвитку аграрних підприємств різних організаційно-правових форм досліджувала певна частина науковців, серед яких О.В.Крисальний, І.І.Лукінов, В.Я.Месель-Веселяк, П.Т.Саблук та інші. Проте, єдності в їх поглядах, особливо — в частині надання переваг тій чи іншій форм господарювання, все ж немає. Тому ця проблема стала предметом дослідження даної статті, метою якої є вивчення змін, що відбулись в аграрному секторі економіки в цілому і Миколаївській області — окремо у сфері розподілу сільськогосподарських підприємств по організаційно-правових формах та ефективності їх функціонування, виявлення властивих їм недоліків і розробка пропозицій щодо перспектив розвитку цього питання.

Як показали проведені нами дослідження, значні зміни у складі сільськогосподарських підприємств за вказаний вище проміжок часу відбулись і на Миколаївщині. До того ж слід визначити, що вони продовжуються і в останні роки, про що можна судити за даними табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл аграрних підприємств Миколаївської області за формою господарювання (станом на початок року)

Форми господарювання	2002 р.		2003 р.		2004 р.	
	оди- ниць	% до підсумку	оди- ниць	% до підсумку	оди- ниць	% до підсумку
Товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ)	181	32,1	172	32	153	34,4
Відкриті акціонерні товариства (ВАТ)	40	7,1	39	7,2	28	6,3
Закриті акціонерні товариства (ЗАТ)	71	12,5	62	11,5	43	9,7
Приватні підприємства (ПП)	150	26,6	154	28,6	141	31,7
Сільськогосподарські виробничі кооперативи (СВК)	50	8,9	16	3	8	1,8
Інші	72	12,8	95	17,7	72	16,1
Всього	564	100	538	100	445	100

Таблиця 2

Розподіл аграрних підприємств адміністративних районів Миколаївської області за організаційно-правовими формами (станом на 1 січня) ²

Райони	2002 р.						2003 р.						2004 р.																
	АТ		ТОВ		приватні		СПК		держ.стат.		інші		АТ		ТОВ		приватні		СПК		держ.стат.		інші		всього				
	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього	к-ть	всього			
Арбузовський	86,3	4,8	4,8	19,0	4,8	100	55,4	16,7	16,7			5,6	5,6	100	35,4	22,9	14,6	10,4	4,2	12,5	100								
Баштанський	15,2	69,5		10,9	2,2	2,2	100	13,3	62,3					2,2	2,2	100	10,1	53,2	24,0	1,3	2,5	6,9	100						
Березанський	13,8	9,1		86,3	4,5	4,5	100	14,3	23,8	47,8	4,8			9,5	100	9,1	24,2	46,5	6,1	5,1	6,0	100							
Березнегуватський	3,6	57,6	10,7	3,6	3,6	100	62,4	29,2	29,2			4,2	4,2	100	1,8	41,1	53,6	1,8	1,7										
Братський	5,0	30,0	25,3	30,0	5,0	5,0	100	9,1	36,4	31,6	9,1	4,5	9,1	100	12,5	34,4	40,6	6,2	3,1	3,0	100								
Варелінський	12,5	24,9	9,4	43,8	6,3	6,3	100	21,4	39,4	21,4	3,9	7,1	7,1	100	9,1	47,7	24,1	4,9	4,9										
Вознесівський	20,3	10,0		63,4	3,3	3,3	100	15,2	27,3	42,3	6,1	3,0	6,1	100	9,1	34,1	47,7	4,5		4,6	100								
Врадівський		29,4		58,8		11,8	100		60,0	26,7	13,3																		
Джанівський	12,3	12,0	12,3	84,0			100	17,9	21,4	32,2	21,4			7,1	100	13,5	18,2	51,4	5,4	2,7	10,8	100							
Єланецький	26,3	5,3	5,3	63,1			100	22,2	5,6	66,6	5,6																		
Жовтневий	32,4	8,1	5,4	46,0	5,4	2,7	100	50,0	28,6	14,3		7,1		100	21,7	32,6	17,4	17,4	4,3	6,6	100								
Казанківський		10,5		89,5		100		45,5	45,5	4,5		4,5		100															
Криворозівський	10,3	5,0	5,0	75,0		5,0	100	9,5	4,8	85,7				100	9,5	47,6	36,1	4,8											
Миколаївський	54,7	13,6	13,5	4,6	13,3		100	47,3	16,8	5,3		15,8	15,8	100	19,9	37,6	21,6	2,7	10,9	6,2	100								
Новобузький	11,1	18,5	7,4	59,3		3,7	100	6,3	28,1	62,5				3,1	100	9,9	17,8	64,4	2,2	2,3	4,4	100							
Новоолександрівський	57,7			36,5	3,6		100	91,8	4,2			4,2		100	54,5	22,7	13,6	6,8	2,4										
Сичаківський	78,9	7,1		14,3			100	76,6	14,3		7,1			100	45,9	20,8	20,9	4,2		3,4	100								
Первомайський	12,5	15,0	2,5	42,5	5,0	22,5	100	5,1	41,0	46,2				5,1	2,8	100	7,2	30,4	46,4	13,0	3,0								
Снігурівський	16,6	3,1	3,1	71,9	3,1		100	16,2	16,2	59,1		4,5		100	10,5	15,8	57,9	2,6	2,7	10,5	100								

Як бачимо, загальна кількість аграрних підприємств з колективною формою господарювання за останні два роки зменшилась на 119 одиниць. Ця закономірність відбувалась по всіх організаційно-правових формах господарств (крім інших). Причому, найбільші темпи скорочення кількості підприємств спостерігались по виробничих кооперативах (на 42 од.), закритих акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю (на 28 од.). Звичайно ж, все це призвело і до змін у структурі підприємств. Якщо у 2002 році на частку виробничих кооперативів припадало 8,9%, то на початок 2004 року — лише 1,8% (або в 4,1 рази менше). По закритих і відкритих акціонерних товариствах цей показник зменшився відповідно на 2,8% і 0,8%. Водночас відбулось збільшення часток товариств з обмеженою відповідальністю, приватних і інших підприємств.

Уявлення про зміни у складі сільськогосподарських підприємств по адміністративних районах області надають матеріали табл. 2. За аналізовані нами роки практично у всіх адміністративних районах значною мірою відбулося скорочення кількості кооперативних аграрних виробничих формувань. Більш того, вони у 2004 році залишилися лише в шести районах — Жовтневому і Новоодеському (по 2 одиниці), Березанському, Миколаївському, Очаківському і Первомайському (по одному). Тому, звичайно ж, різко зменшилась і питома вага кооперативних структур у загальній кількості сільгоспідприємств.

Основними причинами кризових явищ у розвитку кооперативного руху є наступні: в більшості випадків кооперативну форму господарювання в процесі реструктуризації обрали менш міцні в економічному плані (у порівнянні із значною частиною різноманітних товариств та приватних підприємств) і дрібні господарства; недостатня правова підтримка з боку держави; відсутність у сільгосптоваровиробників відповідних сум фінансових ресурсів; нинішній виробничий сільськогосподарський кооператив мало чим відрізняється від колишнього колгоспу, бо в ньому порушується головний принцип кооперативу — сумісна робота та пропорційний (відносно внеску кожного його члена) розподіл виробленого; більш

високий (у порівнянні з підприємствами інших організаційно-правових форм) рівень заробітної плати; спеціалізацію кооперативних формувань на більш капітало- і трудомістких галузях.

Що стосується інших організаційно-правових форм, то їх частка у загальній кількості сільгоспідприємств по районах є досить різною. Якщо, наприклад, в Арбузинському, Новоодеському і Очаківському районах провідні позиції займають акціонерні товариства, то в Баштанському, Веселинівському, Єланецькому, Жовтневому, Казанківському, Кривоозерському та Миколаївському — товариства з обмеженою відповідальністю, а в Березанському, Березнегуватському, Братському, Вознесенському, Врадіївському, Доманівському, Новобузькому, Первомайському та Снігурівському — приватні підприємства.

Головними показниками економічної ефективності функціонування аграрних підприємств будь-якої організаційно-правової форми є розміри чистого прибутку в розрахунку на 1 га сільгоспугідь, 1 працівника і 1000 грн. вартості сукупних виробничих засобів, а також рівень рентабельності. Інформація про їх розміри по аграрних підприємствах різних організаційно-правових форм Миколаївщини наведена в табл. 3.

Наведені у вказаній таблиці дані свідчать, що провідні позиції за рівнем економічної ефективності сільськогосподарської діяльності займали у 2001 і 2002 рр. держгоспи, товариства і приватні підприємства, а в 2003 р. — виробничі кооперативи і приватні господарства. Тобто стан справ у цьому плані по роках є неоднаковим.

Слід вказати, що деякі найбільш кваліфіковані керівники в змозі досягти досить високої ефективності функціонування підприємств самих різних форм господарювання. А це означає, що організаційно-правова форма підприємства — не єдиний фактор ефективного господарювання. Необхідно, однак, підкреслити, що за матеріальною заінтересованістю засновників підприємства та його працівників, особливостями управління і прийняття рішень відповідальністю по зобов'язаннях господарств найбільш стимулюючими є приватні (приватно-орендні) формування. Це пов'язане з тим, що їх діяль-

ність характеризується принципами одноосібності у прийнятті рішень і повним розпорядженням результатами господарювання.

Таблиця 3
Порівняльна дохідність сільськогосподарської діяльності аграрних підприємств основних організаційно-правових форм Миколаївської області

Показники та роки	Товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи	Держгоспи	Аграрні підприємства в цілому
Чистий прибуток (збиток) (грн.) в розрахунку на:					
а) 1 га сільгоспслужб					
-2001 р.	126,4	90,9	-67,6	221,7	82,7
-2002 р.	3,6	30,1	-37,4	88,9	19,5
-2003 р.	-41,4	15,7	48,3	-73,3	-3,5
б) 1 сільгосппрацівника					
-2001 р.	2231,7	1882,7	-918,5	3585	1455,2
-2002 р.	85,8	671,1	-522,1	1849,4	435,9
-2003 р.	-975,3	391,3	687,5	-488,5	-80,3
в) 1 тис. грн. основних виробничих засобів сільгосппризначення					
-2001 р.	44,8	51,6	-10,3	72,7	29,7
-2002 р.	1,7	20,1	-10,7	21,7	9,5
-2003 р.	-15,6	11,4	8,1	-5,4	-1,5
Рівень рентабельності (збитковості), %					
-2001 р.	45,5	48,3	-10,9	89,5	12,3
-2002 р.	0,5	5	-4,6	13,2	2,9
-2003 р.	-4,3	2,8	4,7	-3,7	-0,4

Залученню інвестицій (як внутрішніх, так і зовнішніх) сприяє і використання акціонерної форми господарювання, яка у порівнянні

з товариствами різного ступеню відповідальності, кооперативами та держгоспами має у цьому плані переваги. Тому не є випадковим, що в ряді розвинених країн світу відбувається поступовий перехід до зосередження контролю за розвитком економічних процесів в АПК у великих торгово-промислових корпораціях з акціонерною формою власності. Вони функціонують на основі контрактних зв'язків з фермерами та іншими партнерами.

Таким чином, при грамотному, економічно обгрунтованому веденні господарської діяльності може застосовуватись будь-яка організаційно-правова форма. Але, враховуючи складнощі у залученні інвестицій кооперативами, товариствами з різним ступенем відповідальності та держгоспами, для господарств із слабкою матеріально-технічною базою в сучасних умовах більш прийнятними є акціонерна і приватна форми.

Стратегія подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств має полягати в поступовому і раціональному сполученні всіх їх організаційно-правових форм.